

ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ 'МАРКСОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ'

Постановка проблеми. У історії філософії людина традиційно розумілася в єдності таких його основних модулів, як тіло, душа і дух. При цьому тіло виступає одночасно як елемент природи, відповідно до інтерпретації якої можна говорити про його основні образи в історії філософії і науки (мікрокосм, механізм і організм), і як власне людське тіло, визначуване не лише через його біологічні особливості (неспесціалізованість, «гомінідна тріада» і так далі), але і через особливий спектр таких виключно людських почуттів і станів, як сором, сміх, плач і тому подібне. Душа також може розумітися у двох основних ракурсах: по-перше, як життєвий центр тіла, «дихання» («прана», «псіохе»), що є тією силою, яка, будучи сама безсмертною, обкреслює термін тілесного існування (її основні екзистенціали тут – це життя, смерть, любов); по-друге, як екзистенціальний початок, що індивідуалізує людину в суспільстві та описується у філософії через проблеми свободи волі, свободи, творчості, гри.

Мета дослідження : зрозуміти поняття «людина».

Об'єкт дослідження: людина.

Дослідженість теми: поняття «людина» у різні часові періоди; поняття «марксової людини».

Ідея особистості на Сході та Заході. Ідея особи, так само як і проблема людини, оформляється у філософії і культурі далеко не відразу. Для філософії Античності та Давнього Сходу людина – це у першу чергу **фрагмент природи**, суть якого обумовлена безособистісним світовим духом або розумом (атманом, логосом, ідеєю і тому подібне), а її життєвий шлях визначений законами долі. **Самодостатність людини у Ренесансі.** Відродження значимо обґрунтуванням **самодостатньої цінності людини і її земного життя**, що визначило філософію та ідеологію гуманізму. Людина тут актуалізована без неодмінної для Середньовіччя співвіднесеної з божеством, по суті справи він сам уподібнений Богові в своїх творчих можливостях. «Людина, – писав **Еразм Роттердамський**, – це якась дивна тварина, що складається з двох різних частин: з душі – як би якогось божества і тіла – на зразок безсловесної худоби... тіло, оскільки воно видиме, **насолоджується речами видимими**; оскільки воно смертне, то йде в слід скороминущому... Душа, навпаки...посили прагне вгору і бореться зі земним своїм тягарем, зневажає те, що є видимим, оскільки знає, що воно тлінне; вона шукає того, що є істинним і вічним». **Розумна людина Нового часу.** У філософії і культурі Нового часу відповідно до декартівської ідеї cogito відбувається **акцентування самосвідомості** і пов'язаних з нею процесів індивідуалізації особи. Водночас людина **втрачає ренесансний універсалізм та гармонійність**, різноманіття його здібностей редукується до розуму, тоді як тіло механізується та підкоряється загальним природним законам. Пізнання закону необхідності обкреслює межі людської свободи, проте, незважаючи на особливі повноваження розуму, людина цього часу задана переважно як пасивний початок, являючись, по суті справи, **залежною від зовнішніх обставин**, окремим атомом у тому, що визначає його поведінку природному і соціальному механізмах. **Ідеалістична філософія Нового часу** зробила колосальний внесок у розробку проблеми духовної сутності людини, знаходячи її або к здатності мислити, або у наявності *розуму*, або у багатстві духовності, або у спроможності до рефлексії (самопізнання) тощо. **Матеріалізм Нового часу** розглядав людину достатньо спрощено, а деколи і вульгарно. Так, **механіцисти XVIII століття** (Дідро, Ламетрі, Гольбах) вважали людину свого роду машиною, механізмом. **Натуралістична лінія** цього періоду часу знаходила схожість людини з тваринами. Так, згідно Оуену, людина – це «тварина, що володіє відомими фізичними, розумовими і етичними властивостями і здібностями». **Усвідомлення історії людства у Просвітництві.** Епоха Просвітництва, як відомо, склала важливий етап у розвитку європейської історії. Вона протистоїть нинішній філософії як своєрідна духовна формація, що має власні світоглядні посылки. Місіонерство просвіти базувалося на визнанні того, що історія **людства, незважаючи на усі випадковості, має внутрішню лінію розвитку**, а саме: **загальний прогрес розуму і рух до все більшої досконалості**. Тому самосвідомість сучасної їм епохи розглядалася як істинну історичну свідомість. Первинні ліберально-просвітницькі уявлення про невичерпні можливості просвіти були пов'язані з ідеалом **незалежної і розумної особи**. Епоха Просвітництва породила культ «автономної людини», здатної тверезо і глибоко оцінювати явища, ідеї, моральні вчинки і їх наслідки. Раціоналізм і критицизм оголошувалися універсальною характеристикою людини. **Пафос розуму, знання** і заснованого на них **прогресу** виразився у філософії Просвітництва якнайповніше і виразно. Позачасова, неісторично зрозуміла, завжди тотожна собі «розумність» у протилежність «помилкам», «пристрастям», «таїнствам» розглядалася просвітниками як універсальний засіб вдосконалення суспільства. Прогрес розуміється ними як результат поширення істинних ідей, які поступово усувають загадки і чудеса світу, просочуючи його світлом розумності. Високо оцінюючи розум окремої особи, ідеологи Просвітництва бачили причину раціональної поведінки індивіда, його розумності у «людській природі». Але ці антропологічні посылки не отримали у мислителів XVIII століття скільки-небудь послідовного роз'яснення. Розумність як критерій загального зв'язку між людьми не обґрунтовувалася, а постулювалася.

Центральним поняттям марксистської філософії є людина – її природа та її діяльність. Природу людини Маркс розглядав як деяку величину, а не чистий лист паперу; це жива людська істота, що проявляється в різних історичних формах свого існування. Історія є історією людини, самовиразом її в процесі праці й виробництва. Діяльність же людини – це творчий процес, коли індивід виступає активним виробником, а не пасивним реципієнтом. Для розуміння Марксової концепції діяльності важливо зрозуміти його уявлення про взаємовідносини суб'єкта і об'єкта, які знаходяться у нерозривному зв'язку. Кожна річ (об'єкт) може слугувати посиленню власних здібностей суб'єкта. «...Не лише п'ять зовнішніх почуттів, але й так звані духовні почуття (воля, любов) виникають лише завдяки наявності відповідного предмету, завдяки олодженій природі» [4, с. 390]. Тому потреба чи насолода втрачають свою егоїстичну природу, коли користь перетворилася в людську користь (я можу ставитися до речей лише як людина, коли річ виступає по відношенню до людини в людяній формі). Мається на увазі, що людина, вступаючи у людські відносини з предметним світом, ототожнює себе з ним (суб'єкт і об'єкт неподільні), тому для неї немає проблеми втрати чогось (комунізм як позитивне спрощення приватної власності), оскільки все, що належить іншим, належить і мені (повернення людини до самої себе як до суспільної істоти), що тотожне, за Марксом, повернення людської сутності людини і для людини. Таке дієве ставлення до предметного світу Маркс називає «творчим життям». Незалежність і свобода, за Марксом, ґрунтується на акті самореалізації, що тотожне праці. Остання розглядається як прояв індивідуальності, власних фізичних та психічних сил. Саме тому праця виказує претензії не стільки за несправедливий розподіл багатств, скільки за те, що він перетворив працю у примусову, відчужену,

беззмістовну роботу, а тим самим людину – у немічного каліку, що позбавлений власної індивідуальності. Через це мета розвитку особистості – це формування досконалого універсального індивіда, вільного від спеціалізації. Система радянської освіти була цілком побудована на цій zasadі і ґрунтувалася на такому баченні людини та праці як прояву її індивідуальності. Але в погоні за «світлим майбутнім» праця перестала бути проявом індивідуальності, оскільки перетворилася з цілі на засіб. Для з'ясування причин цього явища варто розглянути одне з центральних понять марксистської концепції відчуження. Відчуження, за Марксом, означає, що людина в процесі освоєння світу не впізнає саму себе як першоджерело, як творця, а світ здається їй чужим. В атеїстичному словнику поняття «відчуження» тотожне слову «гріх»: відмова людини від самої себе, від Бога в самій собі [4, с. 396]. Для Маркса відчуження відбувається в праці та розподілі праці, яка має бути живим зв'язком з природою, створенням нового світу й самого себе. Але з розвитком приватної власності й розподілом праці праця втрачає характер виразу людських творчих сил. Праця й продукти праці набувають самостійного буття, незалежно від волі й планів людини. Тому зрозумілим стає заперечення Марксом приватної власності та розподілу праці в «золоту епоху» історії людства – за соціалізму, оскільки відчуження перетворює індивіда у раба речей. Разом з тим, розглядаючи невідчужену працю, Маркс говорить не лише про реалізацію людини як індивіда, але й як родової істоти. Тому саме в процесі переробки предметного світу людина вперше дійсно стверджує себе як родову істоту, що означає її розвиток, розгортання необмежених людських можливостей. Звідси випливає, що чим більше людина працює (опановує під себе предметний світ), тим більше вона розвивається й відчуває себе родовою істотою, наділеною безліччю потенцій. Здавалося б, кращого заклику до роботи і не знайдеш. От радянський народ і працював. Розвиваючи кожен свою індивідуальність, він поряд з цим творив без відпочинку матеріальні блага для всього суспільства. І, здається, саме ця безперервність вихолостила початкову ідею саморозвитку. Але в цьому немає провини радянських комуністів; всі підстави для цього закладені в самій марксистській філософії. Наступною фундаментальною категорією Марксової концепції є соціалізм. Із вищевикладеного стає зрозумілим, що метою останнього є людина. Суттєві елементи соціалізму в тому, що людина бере участь у виробництві, об'єднаному й позбавленому конкуренції; що продукція знаходиться в неї під контролем і не перетворюється на сліпого ідола, що підкорює її собі. Такий погляд категорично виключає можливість вважати соціалізм таке суспільство, в якому людина є об'єктом маніпулювання з боку бюрократії, навіть якщо ця бюрократія керує всією державною економікою. Це означає, що кожна окрема людина бере активну участь у плануванні й виконанні планів; це означає втілення у життя економічної й політичної демократії [4, с. 404]. Очікується, що в такому не відчуженому й сповненому вільних людей суспільстві індивід буде позбавлений викривлених форм праці, виробництва й споживання; що він стане справжнім творцем « власного життя й зможе зробити своїм головним заняттям життя, а не виробництво засобів життя. Проте тут виникає питання: адже головне життєве заняття – це творча діяльність індивіда, активна позиція по відношенню до оточуючого світу, основним інструментом прояву якого є вільна невідчужена праця. А наслідком останньої є безмірне отримання матеріальних благ. Виходить, що Маркс лише розставив акценти, де перше місце займає мотивація людського життя (саморозвиток), а друге, що є лише наслідком (приємним бонусом праці бога в людині), отримання засобів життя. Соціалізм у Маркса – це суспільство, яке слугує людським потребам [4, с. 405]. Але його не можна ототожнювати, на думку Фромма, з капіталістичним суспільством, оскільки Маркс чітко розмежував істинні та штучні потреби, де істинні – кореняться в її природі, задоволення яких необхідно для реалізації людини як такої. Проте, з нашої точки зору, такий поділ людських потреб у Маркса є некоректним, оскільки його «штучні» потреби спекулятивно (в чому він звинувачує капіталізм) можна вивести з його «істинних». До останніх він відносить: потребу в їжі, сні, захисті та продовженні себе. Йі насправді без них життєдіяльність неможлива; що створює мотив для маніпулювання індивідом. Як бачимо, філософська концепція Маркса в якості мотиву містила надзвичайно високу мету – щастя індивіда через його самореалізацію. Але проблемою цієї теорії, з нашої точки зору, є те, що вона знаходиться на одному рівні з усіма іншими концепціями, що відносяться до матеріалізму. Оскільки всі вони оперують одними й тими ж категоріями, лише по-різному розставляючи серед них акценти. Відповідно не можна категорично говорити про фальсифікацію Марксових ідей через те, що, по-перше, його концептуальні засади відносно суспільного розвитку на практиці не виходили за рамки матеріалізму (вихідний мотив у Маркса і комуністів співпадав, але в процесі реалізації ціль перетворилася на засіб); по-друге, марксизм виродився у форму капіталізму тому, що у марксизмі жага до життя означала не відчуженість, тобто прив'язаність до результату (об'єкт неподільний із суб'єктом), а в капіталізмі – жага володіти (тобто споживати), що тотожне прив'язаності до результату (таким чином матеріалізм = матеріалізм). Перед тим, як оцінити роботу Е. Фромма щодо аналізу Марксової концепції, слід зупинитися на рівнях, в яких може перебувати будь-яке знання. Вчення про них ми знаходимо в давній ведичній філософії, яка розглядає світ як переплетення трьох якостей матеріальної природи – це якості добра, жаги й невігластва. Для кращого розуміння їх можна представити в якості базових психологічних програм, під впливом яких може знаходитися індивід. Так, програма невігластва означає, що індивід не володіє знаннями про матеріальний світ (про існування об'єктивних законів, за якими він функціонує) й живе хаотичним життям; програма жаги означає, що індивід прагне власними зусиллями відкрити істину; програма добра означає, що індивід усвідомлює наявність об'єктивних законів (істин), прагне отримати знання про них й користуватися ними у повсякденному житті. Відповідно, чим більша кількість людей, поведінка яких керується однією й тією ж самою програмою, в той бік і спрямований вектор суспільного розвитку. Так от, про всіх філософів типу К. Маркса можна сказати, що вони керувалися програмою жаги, наслідком чого став тотальний матеріалізм людського існування всієї планети (причому радянські комуністи ідеологічно прагнули змінити вектор розвитку, але не знали як). Е. Фромма ж можна розглядати в ракурсі програми добра, оскільки аналізуючи концепцію К. Маркса, він намагався виокремити чистий мотив піонеракомуніста в теорії про суспільний розвиток, але і його матеріалістичний світогляд не дав можливості вийти за рамки проблеми, розглянути її з іншого рівня. Адже вирішити проблему на рівні, на якому вона була створена, не можливо, про що говорив сам А. Ейнштейн.

Отже аналізуючи філософську концепцію К. Маркса, при подальших наукових розробках варто звернути увагу на можливу альтернативу суспільного розвитку, аби чистий мотив «щастя індивіда» в процесі життя зберіг свою чистоту.

Література

1. Гончарук (Чолач) Т.В., Джугла Н.В., Етнологічні інтенції осмислення українства у філософії Богдана Цимбалістого. // Психологія і педагогіка. – Тернопіль, 2018. - №1-2. – с 155-162.
2. Джугла Н. До питання Українського східного Обряду у рішеннях Замоїського скандалу 1720р. / Історія релігій в Україні. – Львів, «Логос», 2005. – с 210-215
3. Константинов А. Радикальний гуманізм Еріха Фромма [Електронний ресурс]. - 2000. - Режим доступу: <http://www.noogen.su/humanism.htm>. Мареев С., Мареева Е. Історія філософії (загальний курс). «Фрейдомарксизм» Е. Фромма. - М.: Прес, 2005. - 487 с.
4. Мареев С., Мареева Е. Історія філософії (загальний курс). «Фрейдомарксизм» Е. Фромма. - М.: Прес, 2005. - 487 с.
5. Тарасов А. Спадщина Еріха Фромма для радикала кінця ХХ – початку ХХІ століття [Електронний ресурс] // Лекція з циклу «Громадська думка ХХ століття: практично цінне для політичного радикала наших днів», прочитаного у Вільному університеті ім. С. Курьохіна в 1996-1997 роках. - 31 березень 1997. - Режим доступу: <http://radical-xxi.narod.ru/fromm.htm>.